

Alkotmányozó Gyűlésen.

(1939. nov. 15.)

Ima.

Mindenható Isten! Mennyei édes Atyánk! Ime, egybegyültünk imádásodnak hajlékában egy szent találkozóra, hogy megújítsuk irántad való gyermeki ragaszkodásunkat s a testvérelkek gyülekezetében hálát mondjunk Tenéked mindazokért az erkölcsi javakért, testi és lelki áldásokért, amelyekkel földi életünket gazdagítod. Hálát adunk Tenéked kiváltképpen azért a szent örökségért, amelyet a mi számunkra nehéz idők és súlyos próbák között megőriztek és fenntartottak a századok folyamán a mi hitelődeink. Ez a felvilágosult, tiszta hit ma is a mi legdrágább kincsünk, amelynek javait élvezni, boldogító szabadságában mindvégig kitartani, szent kötelességünk.

Oh, légy áldott, hogy a Te szent Fiadnak, a megfeszült Jézus Krisztusnak örökkévaló evangéliumát a mi unitárius anyaszentegyházunk lelki vezéreinek útmutatása mellett ismerhettük meg s nem kellett magunkra elviselhetetlen terheket raknunk, amelyek a Te szentséges színed előtt meg nem igazíthatnak, meg nem menthetnek.

Az emlékezésnek ebben a kegyeletes órájában jó Atyánk, Istenünk! lélekben elzarándokolunk szülőtte-földünkre s ott a tanítvány hűségével és rajongó szeretetével keressük azt a jeltelen sirt, amelyben egyházalapító első püs-

pökünknek porladó csontjai pihennek. Magas Déva vára lett a Te szent akaratod szerint az Anyaszentegyház magyar Golgothája. Áldd, oh áldd meg a hamvadó porokat, és áldd, oh áldd meg a diadalmas lelket, amely hű volt Tehozzád és az ő Krisztusához mindhalálíg.

Kérünk Atyánk, örökkévaló és egyedül imálandó szent Istenünk, buzdíts bennünket az ő példája által, hogy nekünk is meglegyen az a vigasztalásunk, hogy a Te igédet el nem rejtettük és azt semmi körülmények között meg nem másítottuk.

Erre segélj minket a Te lelkednek mennyei ajándéka által, hogy amikor az ősök szellemében anyaszentegyházunknak, a Te templomodnak külső bástyáit megépíteni és megerősíteni igyekezünk, tehessük ezt a Te kegyelmedből azzal a megnyugtató érzéssel és szent elhatározással, hogy abból a Te nagy nevedre dicsőség, a magunk számára alázatos munka és önzetlen kötelességteljesítés s mindezek nyomán az édes magyar Hazára is fény és boldogság, béke és erkölcsi diadal fakadjon.

Gyengeségünk és gyarlóságunk tudatában, bűnös voltunk érzetében folyamodunk Hozzád, oh kegyelemnek áldott Istene! Kedveljed a mi tiszteletadásunkat, a mi gyermeki hódolatunkat, amelyet Tenéked e szent helyen bemutattunk. Terjeszd ki a Te védő jobbot a Krisztus egyháza és szent Hazánk fölött. Áldd meg Kormányzó Urunkat, áldd meg egyházunk vezetőit és minden tagját, áldd meg a föld népét, a hívő lelkek buzgó seregét, akik Hozzád a messze föld széléig tiszta szívből imádkoznak. Áldd meg tanácskozásunk rendjét, hogy amit elhatározandunk, legyen üdvös és boldogító az ige

hatalmával és a léleknek egyetértő és együtt munkálkodó erejével. Szent Fiad nevében kérünk: hallgass meg minket a mi könyörgésünkben. Amen.

Egyházi beszéd.

„Még van valami vigasztalásom, hogy t. í. a szent Istennek beszédit el nem rejtettem.“

Jób VI. 10.

„Valának mindnyájan egy akarattal együtt.“

Ap. Csel.: II. 1.

Mélyen tisztelt Gyülekezet! Kedves Unitárius Testvéreim! Beszédem két fő részből áll. Az első különleges és ehhez képest, Dávid Ferencsel kapcsolatban, a mai emléknap jelentőségét óhajtja kidomborítani. A második általános és a jövőbe tekintve a törvényalkotás nemes munkálatában az Unitárius Egyház jövőjét fogja megrajzolni a mai Csonkaország területén. Mind a kettőre kérem osztatlan figyelmeteket.

I. Dávid Ferenc emléke.

A költőt idézem: „Hullatja levelét az idő vén fája...“ A borongós őszi táj képe ma is olyan, mint 360 évvel ezelőtt, amikor e napon egy ártatlanul szenvedő rab magas Déva várának nyirkos börtönében utolsót sóhajtott s gazdag erkölcsi tőkéjét, egy felvilágosult szellem felbecsülhetetlen hagyatékát, végrendeletében az Unitárius Egyházra bízta. Azóta 360-szor hullott

alá a pazar színekben tündöklő lombátor az erdő fáiról, de minden tavasszal újból megjelent, megújhdott az ékes korona a természet törvénye és Isten akarata szerint. S ami igaz a természet életében, annak igaznak kell lennie a lelki világban, az erkölcsi élet törvényeiben is.

Ebben bízott a mi Unitárius Egyházunk megalapítója, mai napig szellemi vezére, *Dávid Ferenc* is, aki méltó helyet foglal el a reformáció külföldi képviselői — Luther, Zwingli és Kálvin mellett — mint *magyar* reformátor. Erdély szülöttje... Megáldva Istentől minden szép, jó és igaz iránt hevülő áldozatos lélekkel, tudásvágygal, szabadságszeretettel, önként kíváncsózott a vallási forrongás korszakában, a XVI. században, a nyugati műveltség hírneves központjába, Wittenbergába, ahol az egyetem anyakönyvében a külföldi tanulók között az ő neve is be van iktatva: Franciscus Davidis (Transylvania) — Dávid fia, Ferenc. Heltai Gáspárral s más törekvő magyar ifjakkal, sőt — mondhatnám — élemedett emberekkel együtt mohón szívta magába az „Igaz Tudomány“ ígéit, amelyeknek azután idehaza a lelki fejlődés fokozatain — mint az erdélyi magyar lutheránusok, majd a kálvinisták, s végül az unitáriusok püspöke, — mindvégig buzgó hirdetője maradt. Ellenfelei alaptalanul vádolják ezen a téren ingatagsággal, mert ami a mai korban talán jellembeli fogyatkozásra mutatna, az abban a forrongó korszakban természetes és könnyen érthető, miután a hit- és lelkiismereti szabadság olthatatlan vágya és szeretete megállást nem ismert, megalkuvást nem tűrt. Az Isten ígéből merített bizonyítékok tekintélye volt a végső fórum: Krisztus egyházában az ő örökérvényű tanítása,

az emberi léleknek örök vágyódása a tökéletesség szemlélete, az isteni bölcsesség birtoklása iránt.

Közötte és a többi nyugati reformátor között az a különbség, hogy ő nem elégedett meg a külső keretek megbontásával, mert ő a dolog lényegére fektette a fősúlyt s teljesen tisztában óhajtott lenni olyan elevenbevágó kérdésekkel, mint az egyházi tekintély forrása, az Úrvacsora értelme, az Isten egysége, a keresztség fontossága, stb., stb. Nem volt olyan nagy kérdése abban az időben a valláserkölcsei életnek s az ezzel kapcsolatos hitvilágnak, amelybe ne kívánt volna teljes mértékben elmerülni, mint a buvár a tenger fenekéről hozva fel a drágagyöngyöket. S viszont nem igen volt olyan külső körülmény, lett légyen bármily jelentéktelen a nagyvilág szemében, ami elkerülte volna az ő figyelmét és érdeklődését. Nagy volt a nagyokban, nagy a kicsinyekben. Ezt az elvet igyekezett magáévá tenni az egyház vezetésében, a benső hit és meggyőződés boldogító erejében, az ellenfeleivel vívott szellemi tusákban, azokban a disputációkban, amelyek annak a kornak ízlése szerint foglalkoztatták az egyházi és nemzeti közvéleményt. Mindezekben *első* volt az *első*k között s mindvégig megmaradt — még a sorstragédia utolsó jelenetében is — „az a vigasztalása, hogy a szent Istennek beszédét el nem rejtette“.

Igehirdetése mindnyájunk számára ma is zsinórmértékül szolgálhat. „Eleitől fogva az Igazságnak szeretője voltam. Azonképpen ennek utána is akarok lennem és tehetségem szerint az Istennek tiszta igéjét követnem.“ Tudományos buvárlatai, amelyek többnyire latin nyelv-

ven jelentek meg, a külföld előtt is tiszteletet szereztek az ő nevének s tiszteletet az elfogulatlan bírák előtt mindenfelé az egész világon az unitárius egyháznak. Ebből megtudhatja mindenki, hogy ő a Krisztust nemhogy megtagadta volna, sőt a krisztusi nyíltságot és őszinteséget, hűséget és alázatosságot, áldozatosságot és szeretetet a martirium magaslatáig követni igyekezett. Utolsó órájában sem rettentette vissza az, hogy hitéért és lelkének szabadságáért — mindenektől elhagyatva — kell meghalnia. Ő még ott is, akkor is hitt és remélt egy jobb jövőben, látnoki szemmel bepillantva a XX. századba, amikor az öt világrész minden pontján lesznek — aminthogy vannak is — akik az Örökkévaló egy igaz Istentől várják az üdvösséget, benne találván fel az élet célját, a végnélküli tökéletesedést... Ebben, úgy tetszik nekem, még ellenfelei is elismerték és elismerik, hogy olyan hősieles magatartást tanúsított, akár csak az ő tanítómestere, *a megfeszült Jézus Krisztus*... Lelkét az ő mennyei Atyjának szent kezeibe ajánlotta s megbocsátott azoknak, akik őt halálra adták s mocsoktalan emlékét még ma sem becsülik meg úgy, amint megérdemelné... Hát mi, kedves Testvéreim, mi, akik az ő szellemi hagyatékának örökösei vagyunk, megtettünk-é eddig, avagy készek vagyunk-é ezután megtenni mindent abban az irányban, hogy az általa alapított unitárius egyház odabent a székelly bércek között és ideát a nagy magyar Alföldön ne csak fönmmaradjon, hanem újabb terjedést és térfoglalást nyerjen a szívekben és a lelkekben? Igaz, mindenki nem lehet hős és hadvezér a szellemi élet síkján, de lehet mindenki buzgó és hívő lélek, hűséges közkatona,

aki a zászló védelmében kész maga-magát áldozatul dobni oda a közös oltárra. Csak úgy érte el célját a mi kegyeletes megemlékezésünk is a nagy egyházalapítóról, ha a mái szent napon erre fogadalmat teszünk s mint az apostolokról a Pünkösdek jeles napján, rólunk is elmondhatja majd az újkor krónikása:

II. „Valának mindnyájan egy akarattal együtt.“

Mai egybegyűlésünknek éppen az az indító oka, hogy az egyházunk jövőjéért aggódó lelkek megnyugtatóására egy olyan házi törvényt dolgozzunk ki, amely egyfelől irányítja az egyház különböző munkaterein működő lelkészeket és tanítókat, egyeseket és testületeket s az egyház-igazgatás minden ágában az alsótól a legfelső fokig mindenütt rendet teremtsen s biztosítsa a kölcsönös megértést és együttműködést a vidék és a központ között. Az utóbbi húsz esztendőben, — amióta Erdélytől különváltan élünk — több ízben tapasztaltuk ennek a rendezetlen állapotnak a hátrányos voltát. A szívünk ugyan oda húzott, a lelkünk még álmaiban is oda vágyódott, de évek óta kezdtünk megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy az ittrekedt unitáriusságnak valamiképpen biztosítania kell a maga jogállását a mai Magyar Állam keretei között. Ebbe — bizonyos kikötéssel — erdélyi vezérférfiaink is beleegyeztek; mindkét részről nyugodtak lévén afelől, hogy egy kedvező sorsfordulat a külön szervezkedés további fenn-tartását amúgy is szükségtelenné fogja tenni, amint az éppen egy esztendővel ezelőtt északi irányban be is igazolódott.

Ezt mindenki éppen olyan jól tudja, mint én. Ezt mindenki éppen úgy várja, mint én.

Mi hát az, ami ütköző pont lenne az unitárius közvélemény s jelesen az Igazgató-Tanácsban jelentkező egészséges közszellem hivatott képviselői között? Semmi: bizonyára semmi!

A mai ünnepélyes napra, Dávid Ferenc emlékére egybehívott Igazgató Tanács, mint alkotmányozó testület, megkapta erre a komoly és nagyhorderejű szervezkedésre az országos törvényben gyökerező engedélyt, tehát ugyancsak törvényes alapon indul neki a nagy feladatnak, éppen mint a többi hazai protestáns egyházak, amelyeknek zsinati végzései szintén kormányzói jóváhagyás után emelkednek törvényerőre és léptethetők életbe.

Minden kicsinyes kifogást félretéve, az a feladat vár erre a díszes testületre, hogy nagy vonásokban előkészítse ennek az annyiszor félreismert, száműzött egyháznak a napi életrendjét, amely a magasabb célkitűzéseknek is kiinduló pontja lehet. Ezt meg kell tennünk, hogyha ebben a Csonka hazában élni akarunk. Tegyük meg hát egy akarattal — együtt, bizonyosak lévén afelől, hogy itt nincs és nem lehet szó egyéni ambíciók kielégítéséről. Itt csupán dirib-darab, a végtelenségig szétszórt egyházunk java (igazán — „salus“) lehet és kell, hogy legyen a legfőbb törvény.

Dávid Ferenc napján — a gyász komor hangulata mellett — hadd emlékezzem az unitarizmus virágkoráról, amikor az erdélyi 400 gyülekezet mellett, lelkes vándorapostolok misziója egymásután szervezett népes buzgó gyülekezeteket a nagy Alföldön, a Bánátban és túl a Dunán, ahol a pécsi unitárius templomot

ma is mutogatják. Az erdélyi testvéreket védte Torda és Marosvásárhely, később a reájuk tukmált Dési Complanatio és más Constitutiók. Az igaz, hogy ez utóbbiakért nagy árat kellett fizetniök; de legalább az üldözések idején is megadták nekik a létjogosultságot, az élethehe-tőséget, hogy átmenthessék Dávid Ferenc örök-ségét, a tiszta unitárizmust, a mai felvilágosult kor számára; amikor is a lélek statisztikája sze-rint, itt és másutt is, több elismerésre és meg-becsülésre számíthatnánk.

Ezt azért említettem meg, hogy indokoljam egyházunknak Erdélyben s kivált a székely bér-cek között mai napig történt fönymaradását. De hol vannak a XVI. és XVII. század unitáriusai az Alföldön és a Dunántúlon és a temesvári püs-pöki székhelyen? Török dúlás, Habsburg el-nyomatás és jezsuita alakoskodás könnyen vég-zett velök. Nyomtalanul szétszórta őket, mert életük és működésük fölé nem hajolt oda, nem védte őket országos törvény. Az 1848. évi XX. tc. 1. §-ával a pozsonyi országgyűlés már csak az erdélyi Unióra való tekintettel ismerte el az unitárius vallás törvényesen bevett voltát. S azóta van itt (1876) valamelyes szervezett uni-tárius élet. Azóta ismét tudnak rólunk s a mi hitünkről itt-ott valamit. Szóba állnak velünk. Esetleg személy szerint is megbecsülnek. Kép-viselőnk ott ül és hallatja szavát az ország tanácsában. De a szűkkeblűség és elfogultság mégis szóval és írásban kétségbe vonja protes-táns voltunkat, sőt — horribile dictu — még a kereszténységünket is. S nem veszik észre, hogy ezáltal a testvértelen magatartás által megszo-morítják a mi szelíd Mesterünk szívét, aki — ha megérdemelni igyekezünk — bizonyára el-

fogad minket tanítványai gyanánt, s nem a „kecskék, hanem a juhok közé“ sorol bennünket.

Áldott ígéret teljesült be egykor, amikor a kezdet kezdetén „valának mindnyájan egy akarrattal együtt“. A tanítványok csakugyan jót akartak. Hitük, áldozatuk, munkájuk és szenvedésük árán hódító útjára indult a Krisztus egyháza. Világhatalom lett belőle. Az lenne a legnagyobb dicsősége, hogyha csodát teremtve, rendbe hozná ezt a válságok özönében bukdácsoló világot s nem rejtené el az Istennek beszédét a templomok falai közé, hanem kétélű fegyver gyanánt oda állítaná a küzdő táborok elé: „Emberek, testvérek, jó barátok — ellenségek, istenfélők — istentagadók! Eszméljete! Ne engedjétek vérbe, porba, gyászba — gyűlöletbe fulladni Isten szép világát... Legyetek mindnyájan egy akarrattal együtt...“ Ez az intelem nekünk is szól a mai szent napon. Amen.

Krisztusi Élet.

„Nem hagylak titeket árván, eljövök hozzátok. Még egy kevés idő, és a világ nem lát engem többé, de ti láttok engem, mert én élek és ti is élni fogtok.“

János ev. XIV. 18—19.

Kedves Testvéreim! Itt a gyülekezetben, és a nagy magyar világban! A mái szent napon, Húsvét ünnepén a keresztény egyház összes híveinek kebelét jóleső örömmérzet hatja át, amikor majdnem kétezerév távlatában lelki szemeink előtt megjelenik a feltámadott Krisztus magasztos alakja. Ez a nap az Ő diadalát jelenti... Benne és általa a Jó legyőzte a Gonoszt, a Világosság megtörte a Sötétség hatalmát, s az Igazság elfoglalta a maga királyi székét a Hamisság minden csselfogása és alattomos szándéka ellenére is.

Adjunk hálát érte az örökkévaló Istennek, a mi közös mennyei édes Atyánknak, hogy mi is részesei lehetünk az ígéretnek, amely az Írások szerint bételjesedett. A vigasztaló szózat, melyet szent igénk szavaiban felolvastam, nemcsak a csüggeteg tanítványoknak szólt, hanem az idők folyamán mindannyiunknak, akik hűséget fogadtunk Neki, mint szellemi vezérünknek, az első testvérnek és jó barátunknak, akinek segítségére és

erkölcsi támogatására az élet minden körülményei között bizton számíthatunk. Nem hagy minket árván, megtér — eljön mihozzánk ő maga, anélkül, hogy rimánkodnunk kellene érette; fenntartja velünk azt a szellemi közösséget, amelybe akkor léptünk vele, amikor az édes Anya melengető ölében félig ébren, félig öntudatlan megtanultuk az első imádságot, az ő imádságát, a „Miatyánkot“, amelyet az első felfohászkodás óta millió és millió számra újból elrebegünk és elrebegnek az összes hívő lelkek anélkül, hogy tisztaságából és szentségéből valamit is veszített volna. Nem is egyházi szertartás az, amelybe ez az imádságok imádsága nincs beiktatva a maga logikus sorrendjében, amely példázza és minden mesterkéeltség nélkül kifejezésre juttatja a mi tanítványi mivoltunkat az örök Mesterrel ápoltszent viszonyban.

Ebből önként következik, hogy nemcsak a Mester jön el mihozzánk akkor, amikor az ő mennyei Atyját lélekben és igazságban imádjuk, hanem nekünk is közelednünk kell őhozzá abban a közvetlenségben és odaadásban, amellyel ő viseltetett e föld összes árvái, betegei, szegényei és nyomorultjai iránt. Az ő harmonikus lelke magára vállalhatta, hogy közbenjáró legyen Isten és emberek között; s ezt a szent hivatást örökségképpen hagyta mireánk, hogy a földi zürzavar, gyűlölet és szeretetlenség pokla helyett mi is, mint ő, a maga megváltói tisztében, mind közelebb és közelebb hozzuk a mennyországot, Istennek országát. Ebben a szent törekvésben jön el mihozzánk ma is, és bizonyára elvárja tőlünk, hogy méltóknak mutassuk magunkat arra a kegyelemre és kiváltságra, amelyet az ő örökkévaló evangéliumában nyertünk.

Ahol és amikor széles e világon mindenfelé ez az evangélium hirdettetik, mint e szent napon, a feltámadás ünnepén, s az igehirdetőt a benső meggyőződés leküzdhetetlen ereje hatja át, bizonyára a hívek lelkében is önként visszhangra talál az az *Amen*, és az az *Igen*, amely megteremti a szertartások, a liturgiák különbözősége mellett is a tanban és a hitvallásban az örök harmóniát. A gondolatot guzsba nem köthetjük, a hívő lélek áhívatának szabad folyást engedünk, a szív érzéseit az örök törvény pecsétjével hitelesítjük s ezenközben úgy tetszik nekünk, hogy vallásos hitünk a próbát kiállotta s romolhatatlan kincseket gyűjtött magának az — örökkévalóságra.

Ilyen közvetlen szent viszonynak kell lennie Mester és tanítvány között. Ő eljön mihozzánk az ünnepnapok csendjében, a magunkbaszállás becses óráiban, hogy figyelmünket a múlt időről s a halandóság kikerülhetetlen szabályáról egy magasabb szintre emelje, ahonnan alátekintve, földi sorsunk gátjai és kötelékei, amelyek ideiglenesen ránk nehezültek, mintegy csodálatos módon meglazulnak, s nem akadályozzák többé szabad röptét az emberi szellemnek. A hit ezekben a magasabb régiókban igazán otthon érzi magát s örvend, hogy látását semmi sem befolyásolja; örvend a tudásnak is, amelyet nem kellett maga mögött préda gyanánt ott hagynia az ütköző világnézetek útvesztőiben. Hit és tudás az isteni Gondviselés háztartásában egyik a mászt nem pótolhatják, nem is helyettesíthetik. A krisztusi élet elgondolása szerint, amit nem hangsúlyozhatunk eléggé, ezek egymást kölcsönösen kiegészítik. Az az igazi hívő lélek, aki a maga mélyen érzett szent meggyőződése mellett az értelem világát is meg tudja

őrizni az isteni bölcsesség céljainak kutatásában, s minél mélyebbre hatol ily irányú buvárkodásában, annál tisztább és szentebb számára az ősök hite és reménye. Tiszta és szent, mint az első imádság; tiszta és szent, mint az eskü, mely a szerető feleket egybeforrasztja nemcsak itt alant egy küzdelmes földi életre, hanem — felül időn, felül enyészeten — örökkön örökké.

Kedves Testvéreim! Így jön el hozzád a Mester ma is, hogy ne érezd egy közömbös és érzéketlen világban a te nagy árvaságodat. Nyiss hát ajtót előtte és mondd a te lelkednek őszinte megilletődésével: „*Ma lett idvessége e háznak!*“ Ne csak a házad kapuját nyisd meg előtte, hanem a szívedet is; mert ő ezt akarja, ebben óhajt igazán otthon lenni. Az a ház, az a szív, amelyben a Mester lakást vett magának, nyugodt és boldog; mondhatni: bételt minden vágya és minden kívánsága s zavartalanul élvezheti Isten áldottainak békességét. Az ő jelenléte pótolja a meleget ebben a hideg-rideg világban; az ő kijelentése élő törvény a te számodra, amelyhez igazodva, bátran, biztosan haladhatsz az életúton — az idvesség reményében — a tökéletesség felé.

De nem gondolod-é, hogy mindez nem megy végbe mintegy varázsütésre, csodaszerűen? Neked is ki kell vened ebből a lelki találkozásból a magad megillető részét. Óhajtanod, akarnod kell tanítványi mivoltod érzetében, hogy a Mester időről-időre tehozzád térjen s szállást vegyen a te emberi kebledben. Seperd hát tisztára a te házad táját, annak még a környékét is, mindazon anyagi gondoktól, bűnöktől és bánatoktól, a földi hiúságnak és könnyelműségnek mindama törmelékeitől, amelyek visszariaszthatnák

a mennyei vendéget a várva-várt látogatástól. Szabadítsd meg magadat, Testvérem, ezektől a nyűgöktől s meglátod, milyen más lesz körülöt-
ted az egész világ. Még a nap is szebben süt le rád, ha látja, hogy olcsó ígéretek vakító fényé-
ért nem pazaroltad el lelked napsugarát. Még a virág színe és illata is kínálja számodra a köl-
tészeti hímporát, ha tudja, hogy a képzelet csa-
lóka délibábja nem ragadhat el elyseumi mezők elveszett paradicsomába. Megtalálod nemcsak a te Mesteredet, hanem megtalálod saját magadat is. S ebben a lelki egyességben béke és boldog-
ság. örömteljes napjai virradnak reád. Nem fo-
god érezni többé az árvaságot: veled van a te Mestered. S ha a világ — amely szöges ellentét-
ben áll övele és összes tanításaival — nem is látja többé, s nem is kívánja látni Isten után legnagyobb jóltevőjét, a beteg lelkek orvosát, te látod és látni fogod a hitnek szemével, bizalom-
mal és jóreménységgel csüngve az ő tanításain, azokon a beszédeken, amelyek a „lélek és élet“ erejével és ihletével építették hajdanta és építik ma is, a jelenvaló időkből, az egyetemes keresztény anyaszentegyházat, a hívek lelki közösségét.

Kedves Testvérem! Az a kérdés, hogy látod-e, és így látod-e a te Mesteredet? Mert biztosra veszem, hogy a tanítványok az első kínos meglepetésből való felócsudás után így látták az ő Mesteröket. Így látták, mint egy áldott Jelenlétet, amely kicsinyhitűségükért — ha arra szükség volt — ismét megdorgálta őket; hogyha pedig keseregtek, mint száraz ágon a csüggedt madarak, újra meg újra biztatta és bátorította őket, hogy a szent misszió sikere érdekében félelem és megalkuvás nélkül hirdessék az Igét alkalmas és alkalmatlan időben, s amit csak fü-

lükbe sűgott volna nekik, azt a háztetőkről nyíltan prédikálják. Ez az áldott Jelenlét a maga mártiriumának végzetes közelségében megmutatta nekik a legékesszólóbb példázatban, a kereszt kínjai között, hogy mire szánják el magukat, mire legyenek elkészülve, ha szembe találják magukat a földi hatalmasságokkal, akiknek nincs és nem lehet inyére, hogy egy pár szegény, gyámoltalan halász és vámszedő — az Ő szellemi vezérlete alatt — megváltoztassa a földnek ábrázatját, vagy pláné egy egész új világot teremtsen, amelyben az igazi lelki nagyság legyen az uralkodó Planéta.

Pedig éppen erről van szó, tulajdonképpen a mai szent igében is: „Én élek, és ti is élni fogtok“, amíg t. i. láttok engemet. Amíg látjátok és látjuk a Mesterek Mesterét, az Úr Jézus Krisztust. Látták és megértették, hogy aki a feltámaszás és az örökélet rejtélyét a maga személyében s egyúttal mindnyájunk számára megoldotta, egy olyan lebírhatatlan erőt képvisel, amellyel a világi hatalom képviselőinek is számolniuk kell. Ideig-óráig ugyan tusakodni fognak egymással, de a döntő győzelem nem késhet soká, mert lám szerintök is: *„Inkább kell engedni Istennek, mint az embereknek!“* És ha e szerint az igazságért az egyszerű tanítványok készek a Mester példájára életüket is feláldozni, nem lehet messze az idő, amely szent eszméiket és merész álmaikat valóra váltja. Élni fognak, mint ahogy a Mester is él, élni fognak „élő kövek“ gyanánt az általok alapított keresztény anyaszentegyházban, Krisztus híveinek lelki közösségében. „Te Deum laudamus“, hogy ez csakugyan így történt s a világraszóló rendszerváltozás friss vért öntött — mártirok vérét — a

megviselt római világ petyhüdt ereibe s elindította a maga légióit azon az országúton, amelyet ma keresztény civilizációnak neveznek. Nem szívesen használok ezt a sablonos kifejezést és nem szívesen ismételem éppen ma, amikor körülötünk fejtetőre állott a világ s nem tudjuk, hogy a fékevesztett elemek tombolása után — ha már elült a harci zaj — megmarad-e valami, és ha igen: mi az, ami megmarad ebben a II. sz. Világégésben... Márius — Carthagó romjain majd megint filozófálhat, vagy kesereghet, amint kedve tartja. Csak azt keserülöm, csak azt szégyenlem magam is, hogy mindennek a céltalan torzsalkodásnak és vérontásnak a XX. században kell végbemennie; holott tudhatnók, hogy ez az ellenséges magatartás homlokegyenest ellenkezik a „Krisztusi Élet“ parancsával, amelyre pedig a szent áldozatban fogadalmat tettünk.

Bevezető soraimban azt mondtam volt, Kedves Testvéreim! ennek a szép ünnepnapnak eseményeire célozva, hogy ez a nap a Jézus diadalát jelenti. Benne és általa a Jó legyőzte a Gonoszt, a Világosság megtörte a Sötétség hatalmát s az Igazság elfoglalta a maga királyi székét a Hamisság minden cselfogása és alattomos szándéka ellenére is. S úgy gondolom, hogy az ellentéteket még fokozhatnók is — ha úgy tetszik — akár az Isten és Ördög személyének hagyományos szembeállításával is.

Ámde az én szempontom megvilágítása érdekében legyen elég annyi, hogy nekem ezek között szabad választásom van. Akaratom van a jóra s ebben megerősít engemet mindaz, amit gyermek-szívvvel és ifjúi lelkem szent lángolásával magától a Mestertől tanultam. Hogyha ezek mellett állhatatosan megmaradok, akkor nincs

és nem lehet fölöttem, se testem, se lelkem fölött, a Gonosznak semmi hatalma. S ami emberi gyarlóság volna is bennem, azt is ellensúlyozza az az áldott Világosság, amely az Úr Jézus egyéniségéből árad felém: világos beszéd, napsugaras kedély, felvilágosult hit és meggyőződés alakjában; melynél fogva tudom, János evangelistával szólva: „Az Isten — világosság; és Őbenne semmi sötétség nincsen!” És azt is tudom, Kedves Testvéreim, s bizonyára ti is erre gondoltok, hogy az Úr Jézusnak egyenesen az volt az isteni küldetése, maga mondta, hogy *ő azért született és azért jött a világra, hogy bizonyosságot tegyen az Igazságról...* És — ismerjük el — Isten iránti hálával és a nagy Mester iránt ápoltt mély-séges szeretettel és tanítványi hűséggel, hogy ő ennek a szent missziónak az utolsó jöttáig — jobban mondva: az utolsó csepp vérig eleget tett.

A fellegeknek ilyen nagy bizonyosága mellett, mire volna, mire lehetne még szükségem, Kedves Testvéreim!, hogy Krisztus követésére buzduljak? ... „Én élek, és Ti is éltek” — Ez a szent ige csak akkor nyugtathat meg engemet, hogyha a Krisztus, az ő élete és tanítása, a szeretet felülmulhatatlan törvényadója és példaadója, az én Mesterem, testvérem és barátom, csakugyan *élő valóság* az én számomra. Ma is vigasztal, ma is tanít, ma is gyógyít és csodát tesz, ma is kiosztja minden tanítványának a maga parancsait, ma is lecsendesíti a tenger hullámain, ma is lehajol a zsenge gyermekhez, ma is megvendégeli az ezreket, sőt a milliókat, ma is arra hív fel, hogy az örökkévaló Istent, az ő mennyei Atyját lélekben és igazságban imádjuk; ma is végig járja a búzamezőket, hogy a pusztulás árján is jó reménységet fakasszon; ma is mennydörög,

ha képmutató farizeusok hada gáncsot akar vetni legszentebb céljai elé; ma is megtisztítja a templomot a kufároktól, akik az Isten tornácában is csak a saját önző érdekeikre gondolnak; ma is bizonyítja, hogy ő nem azért jött, hogy mások szolgáljanak néki, hódoljanak előtte, hanem azért, hogy ő szolgáljon mindenknek, az egész világnak s megtartsa — a Végítélet napjáig — azt, ami elveszendő vala.

Nincs ennek a sokoldalú életnek, Kedves Testvéreim, olyan fordulata, ahol — hacsak szemünk látását az önzés, a szeretetlenség meg nem zavarta, el nem homályosította — ne találkoznánk a mi Mesterünkkel. És ez nem is lehet másképp, ha vele, általa és az ő szellemében élni és munkálkodni, érezni és gondolkodni, szent kötelességünknek ismerjük. Így leszünk jó keresztények. S ezt a drága áron megszerzett tisztességes családi nevet semmi szemforgató irigység, semmi álokoskodás nem fogja tőlünk elvitatni. Igenis, keresztények vagyunk, ha nem is hangoztatjuk. Keresztények annál a fémjelzésnél fogva, amelyet az Úr Jézus Krisztus szenvedése égetett belé a szívünk közepébe. Az unitárius egyház — mártir-egyház. De éppen ezért tudjuk és megismertük, hogy a mi Megváltónk él és megáll a mi poraink felett és megeleveníti azokat...

Oh bárcsak ugyanezt mondhatnók el a szent meggyőződésnek prófétai ihletével ezeréves szent Hazánkról is! Mind a két esetben: „Én élek, és Ti is éltek.“ Ámen.

Emlékezzünk Régiokről!

! „Emlékezzetek meg az ezelőtt való napokról, melyekben — minnekutána megvilágosítottatok volt, — a háborúságoknak nagy tusakodását szenvedtétek.“

Zsid. X. 32.

Kedves Atyámfiain, itt a Gyülekezetben és a nagy magyar Világban! — Olykor-olykor megcsendül a mi kebelünkben egy örvendetes üzenet, amely jó reménységgel van tele az emberiség jövője iránt. Azzal biztat, hogy időjártával a nemzeti büszkeség és anyagiás érdekharc által okozott surlódások el fognak tűnni s a testvériség eszméje fog uralkodni az egész világon. És mi teljes bizalommal fogadjuk ezt az üzenetet, mert bízunk emberi nemünk jobb természetében és véghetetlen haladásában. Ennek hatása alatt átalakul egész lelki világunk s már előre örvendünk a nagy változásnak, amelyet önzetlen férfiak és nők egyesített munkája létre fog hozni az isteni Gondviselés védelme alatt. És a lelkesedés mámorában hálatelt szívvel hirdetjük mi is: „Ime, itt van az Úrnak kedves esztendeje!“ Ime, itt van Istennek országa a földön: az Ő engedelmes gyermekeinek lelkében!...

Bizonyára, ez a nyílt és világos *Hit* senkit félre nem vezethet; mert nekünk közvetlen tár-

salkodásunk van a mi mennyei Atyánkkal s midőn érezzük az Ő szentlelkének kitöltését mireánk, biztosra vesszük, hogy ami bennünk megegyezik az isteni szellemmel, az maga is isteni eredetű és pedig nem csupán a maga vég-hetetlen finom árnyalatában és tökéletességében, hanem abban a végnélküli törekvésben is, amellyel folyton-folyvást mind magasbra tör az eszményiség lépcsőfokain.

És éppen így vagyunk — Kedves Testvéreim! — a *Reménnyel* is, amelyet az örökkévalók iránt való vágyódásban visszaszorítani és elgáncsolni nem lehet. Egész életünk s benne a tovatűnő óráknak minden egyes pillanata a reménységen nyugszik. Enélkül hogyan tudnánk családot alapítani, a háztartás egyensúlyáról gondoskodni s a reánk bízott új nemzedéket munkás életre s jobb sorsra előkészíteni? Enélkül ki fogná elszánni magát arra, hogy idegen országokba utazva, nemzeti missziót teljesítsen s ezáltal is megerősítse és szorosabbra fűzze a felebaráti szeretet és rokonszenv szálait a távoli szigetek lakói között, akiket közös céljaik és a közös ideálok egymásra utalnak? Bizonyára senki... Reménység nélkül a világ egy kietlen pusztaság lenne, és az élet rosszabb a halálnál.

Mint szintén maga a vallás is az örökélet reménye nélkül a legnagyobb ellenmondás: sivár tragikum, amely lerontja és fölemészti önmagát. Nekünk legalább semmi szükségünk sincsen egy ilyen szörnyszülöttre. A mi kebelünknek egyetlen vágya a rokonlelkek szépséges harmóniája, amely minden jó cselekedetnek alkotó elvét a *Szeretetben* találja fel s általa Istennek magasságos céljait szolgálja.

„Szeresd az Istent!” — „Szeresd embertár-

sadat!“ Ebben ugyan semmi új nincsen. Ez örök törvény, amelyet megerősítenek a századok és évezredek tapasztalatai. Oda illik templomaink homlokzatára, házi szentélyünk falaira s az iskolák és más kultúrintézmények kapui fölé. Ez a mondás, mint megszentelt jelige, ragyogjon ottan mindenütt, ahol csak hívő lelkek találkoznak s legyen ott — Kedves Testvéreim! — a Ti nemesen érző emberi szívetekben is, amely véghetetlen rokonszenvvel és tiszta jóakarattal van eltelve az emberiség bajai iránt... személyválogatás, részrehajlás nélkül jót cselekedvén. És pedig abban a tudatban, hogy ezt a munkát valakinek el kell végeznie; és hogy ezt a munkát a mai időben rajtunk kívül senki más el nem végezheti.

Nézzetek végig a prófétai lelkű nők és férfiak hosszú során, akik a múltban magukévá tették az emberiség szent ügyét. A jövőt ők soha szem elől nem tévesztették. Ők bíztak Istenben és önmagukban. Volt hozzá erkölcsi bátorságuk, hogy kitartsanak meggyőződésük mellett s azt nyíltan prédikálják a nagy világ előtt. Az ő igehirdetésük nem pusztá visszhangja a múltnak. Nem unos-untalan való ismételtetése a hagyományos konfesszióknak. Nem holt betű; hanem éltető és elevenítő lélek. Teremtő szózat: hasonló ahhoz, amely fölcsendült volt a Teremtésnek hajnalán s Istennek örök céljai szerint létrehozá a meglévő világot. Csakhogy az ő alkotásuk egy szellemi világ, erkölcsi alkotmány, amelyet ezek a lelkes alkotók szívük vérével pecsételtek meg, együtt munkálkodva mindig az örök Alkotóval... S ezenközben — oh! — a háborúságoknak mily nagy tusakodását kellett elszenvedniök! De ők, mint egy szent eszmény

harcosai, kitartottak hőiesen az utolsó lehelle-
tig, hogy tőlük példát véve mások is megvilágo-
sítottassanak, és tökéletesek legyenek — a jézusi
intelem szerint — mint a mi Atyánk — a
mennyben — tökéletes.

Úgy tetszik nekem — Kedves Testvéreim!
— hogy ez a kezdete és vége mindennek ezen
a világon. És bár a legszentebb várakozással
tekintünk a jövőbe, mégis egy percre meg kell
állanunk, hogy visszapillantjunk a múltba és
emlékezzünk az ezelőtti napokról, amelyekben
a mi *elődeink* megvilágosítottak az Úrnak lelke
által.

Ez a gondolat, ez a magatartás ma ugyan-
csak helyénvaló; hiszen — amint jól tudjuk —
egy, a magyar nemzeti életben is kimagasló
dátum, János Zsigmond, erdélyi fejedelem, II.
János néven az utolsó nemzeti királyunk szüle-
tésének 400-ik évfordulója suhan el a napok-
ban (július 7.) fölöttünk. Az ő bölcs országglá-
sának köszönhető, hogy a kis Erdély, a lelki
műveltségnek ez a klasszikus hazája, a Vallás-
szabadságot, mint legszentebb polgárjogot a tor-
dai Országgyűlésen (1568-ban) örök időkre biz-
tosította. És pedig olyan időben, amikor az úgy-
nevezett művelt Nyugaton tombolt a fékevesz-
tett vallásüldözés. Unitárius egyházunk eleitől
fogva élvezte, és élvezi ma is ezt a lelki szabad-
ságot s híven kitartott mellette a századok fo-
lyamán — viselve az eretnekség szégyenbélye-
gét s hordozva a súlyos keresztet, amelyet csak
a szent hitünk magvát képező krisztusi türe-
lem és önfeláldozás tett elviselhetővé. Ennek az
áldott törvénynek védelme alatt — a nagy erő-
próbák között is fennmaradtunk mind a mai
napig s hithűségünk és hazafiságunk csorbát

nem szenvedett a babyloni vizek mellett sem, amikor a hárfánkat kénytelenek valánk a parti fűzekre akasztani. Fennmaradtunk mind a mai napig egymást kölcsönösen segítve és bátorítva, hogy annál inkább közremunkálhassunk a felvilágosult vallásos hit terjesztésén. Ott is hirdetve a mi igazunkat, ahol azt még nem ismerik, vagy félreismerik; s nem tudják elgondolni, hogy mint fér össze Gyülekezetünk szabadsága a kifogástalan erkölcsiséggel és a teljes szellemi kiforrottsággal. És ott is hirdetve a benső világosság tisztító és gyógyító erejét a teremtő szellemmel való tökéletes harmoniában.

Unitárius egyházunk történetének ilyen kiemelkedő mozzanata előtt nem mehetünk el minden megjegyzés nélkül. Egy új korszak küszöbén állva, meg kell emlékeznünk az ezelőtt való napokról. Elsősorban is boruljunk le gyermeki szent tisztelettel a Mindenható Istennek színe előtt és adjunk hálát Neki, és dicsőítsük az Ő szent Nevét mindazokért a testi és lelki áldásokért, amelyekkel a mi hitelődeinket megajándékozta. Azután emlékezzünk meg arról a sok törődésről és munkáról, szenvedésről és áldozattételről, amelyet a mi atyáink készek voltak a mi javunkért és a köz javára elhordozni; mert ezek az igazságkeresők sohasem állottak meg a félúton, hanem félelem és tántorodás nélkül haladtak előre kitűzött céljuk felé. Hogy igazán megismerjük és megbecsülhessük őket, sohasem szabad buvárkodásuk és munkájuk eredményeit a mai mértékkel mérni, hanem a saját korszakuk és nemzedékük színvonala szerint. Akkor fogjuk csak igazán megérteni és méltányolni az ő lankadatlan buzgóságukat s annak nagy horderejét nemcsak mireánk, ha-

nem általában az emberiségre nézve. Valóban, alig túlozhatjuk az érdemet, amelyet maguknak kivívtak; a tiszteletet, amely őket joggal megilleti. Neveiket imáinkba foglaljuk... Gondolataik, mint megannyi világosító szövétnek — szerte a hazában — terjesztik az Isten egységének magasztos fogalmát, amelyet a kisgyermek is megért s amely a tudóst is kielégíti. Munkájok és szolgálattételük csak annál nagyobb, ha meggondoljuk, hogy ma is még milyen sok megtévesztő kétség és álokoskodás — ami szerintem a babonánál sokkal rosszabb — uralkodik a világon. S mialatt emberi sorsunknak ilyen beteges képzete hódít az intelligens közönség soraiban, elcsüggesztve és lehangolva egyeseket és osztályokat az Isten napjának legszebb nyári ragyogásában is, mi reájok hivatkozunk, mi reájok mutatunk jogos büszkeséggel, mint vezérszellemekre, akik akkor voltak legboldogabbak, amikor felvilágosult szent hitünknek örömét és vigasztaló erejét másokkal is közölhatték. Ebből is láthatja mindenki, hogy ezek a komoly és buzgó egyházi férfiak — élükön a fejedelemmel — valóban átéreztek, hogy az ő hitük, mint Isten ajándéka, igazi áldás, teljes vigasz és tökéletes boldogság. Az ő unitárius evangeliumuk — tulajdonképpen — magának a Krisztusnak ősi, eredeti evangeliuma. Az értelem megnyugszik rajta: a szív sem emel kifogást ellene... Vegyük el a keresztény vallástól az időközben hozzája tapadt esetleges sallangokat, és külső ékítményeket, még mindig találunk benne eleget, ami tisztaságával és egyszerűségével meglep és elbájol s legszentebb érzéseinket az emberiség közjólétének szolgálatába állítja.

Mindnyájan ismerjük ezt az egyszerű hitvallást, amely minden idők számára szól. Nos hát, az Isten szerelméért, ne sokat teketóriázzunk. Ne veszítsük el magunkat ködös elméletekben, vagy a filozófia útvesztőiben! Hallottuk a kor harsány jelszavát: soha örökké el ne felejtsük róla, hanem igyekezzünk mi is kielégíteni a mai nemzedék lelki szükségét, mint ahogy azt a mi elődeink tették a saját kortársaik körében. Ez az egyetlen gyakorlati út és mód, ami által csakugyan kimutathatjuk irántok érzett mély hálánkat és tiszteletünket, elismerve az ő halhatatlan érdemeiket.

Kegyeletes érzések között nyissuk fel az ő könyveiket, amelyekben az „Istennek mélységeit“ alázatos lélekkel keresték és rettenthetlen bátorsággal meg is találták. Áhitat és áldás lebegjen sírjaik fölött, ahol nyugosznak a csontok, amelyekben egykor égi tűz lobogott. Tegyük szent fogadást, ünnepélyes ígéretet, de nem csupán ajkainkkal, hanem áldozatos szívvel s legyünk készen az ő nyomdokaikon haladni mindvégig. A sikertelenség el ne csüggeszzen! A modern világ diadalszekere át ne gázoljon mirajtunk soha!

El kell ismernünk tehát, hogy valóban szép örökség maradt reánk. Drágább ez nekünk minden más vagyonnál ezen a világon. Éppen ezért kötelességünk át is származtatni azt a maga tisztaságában és egyszerűségében nemzedékről-nemzedékre. Így becsüljük meg a Múltat, hogy utódaink számára egy szebb és boldogabb jövőt készíthessünk elő, építve a mi időnkben, mi közöttünk, Istennek országát.

Úgy hát, soha se nézzünk úgy a múltra, mintha örökre meghalt és letűnt volna. Azt se

igen mondogassuk, amit a költő mond az apró-cseprő rendszerekről, amelyek szép csöndesen túlélnek saját magukat. Ugyan-ugyan! Hát nem vesszük észre, hogy ezek egybe vannak nőve a saját gondolataink szövedékével? — Meglehet, hogy az újítás ingerétől vezettetve, félredobjuk az ideát, mint valami elavult és túlhaladott fogalmat; de azért megtartjuk magát a szót, a kifejezést, amely a mi felfogásunk szerint egészen más, az eddigitől elütő jelleget nyer.

Istenről — például — még ma is olyan emberies képet nyerünk a legtöbb egyház igehirdetésében, mintha nem is a XX. században élnénk. És mégis mindemellett — ha hívek akarunk maradni önmagunkhoz — nekünk *személyes* Istenre van szükségünk, akivel való áldott, szent viszonyunkat állandóan fenntarthatjuk anélkül, hogy Őt magát belevonnók azokba a kicsinyes küzdelmekbe és tépelődésekbe, amelyek a mi mindennapi életünket lekötve tartják. Nemde-nem: Ilyen áldott szent viszony volt Jézus és az ő mennyei Atyja között a megdicsőülés ihletett perceiben, melynek boldogító érzete végig kísérte az idvességes életpályán a mi Tanítómesterünket; hogy ő méltán elmondhata vala: „*Én és az Atya egy vagyunk!*“ ...

Ilyen áldott szent viszonyban lenni Istennel — milyen boldogító! Ennek fölemelő érzete újabb ösztönzést ad életpályám betöltésére, ha Jézus módjára elmondhatom: én az Istennel együtt munkálkodom, mint ahogy ő maga már zsenge gyermekkorban tudatára ébredt szent missziójának: „*Nekem azokkal a dolgokkal kell foglalkoznom, amelyek az én Atyámnak dolgai.*“

Bizonyára, olvastátok — Kedves Testvéreim! — a híres római írónak, Cicerónak köny-

vét a Barátságról. Elismeritek vele együtt, hogy emberi társas érzéseink között milyen nagy szerepe van a barátságnak a jellem képzésében, a közboldogság munkálásában. Úgyde, mindezt csak úgy fogjuk megérteni, hogyha van legalább *egy* személyes jóbarátunk, akiben teljesen megbízunk, akire minden körülmények között biztonság számíthatunk, és akinek önzetlen ítéletében — teljes megnyugvást találunk. Igen. — Igen! Szükségünk van egy személyes jó baráttra, akinek szava olyan, mint a szentírás; olyan, mint egy prófétai kijelentés, amely amaz örökkévaló forrásból táplálkozik, amelynek neveit mi is ámuló gyermek módjára betűzgetjük az élet arany ABC-jéből: mint Világosság ... Igazság ... Szabadság ... Szeretet... Igazságosság ... Isten ... Mindezek az alkotó elemek benne foglaltatnak az emberiség nagy Családjának testvéri szent közösségében. És hogyha azt akarjuk — pedig akarnunk kell —, hogy ezeknek a munkája eredményes legyen és gyümölcsöző a mindennapi életben, ezt is, azt is — szép sorjában — rendre bé kell állítanunk a sorompóba, ahol akárhányszor egyenlőtlen fegyverekkel kell küzdenünk ...

Ahol — mondjuk — az igaz Világosság fénye elhomályosult, vagy csaknem teljesen kihamvadt, az ősi lángot az Igazság és a Szabadság még újból felgyújthatja a szívekben. Ahol — mondjuk — az Igazság csődöt mondott, ott a Szeretetnek kell helyrepótolnia és betöltenie minden hiányt az önfeláldozás szellemében. Ahol — mondjuk — még az Igazságosság is megtántorodott volna, nos, akkor az örökkévaló Istennek, a Seregek Urának, kell közbelépnie, hogy mennyei szentlelke által újjászülje

a megviselt világot s megfüröszte azt újból az Ő atyai kegyelmében.

Oh, hányszor nem ismétlődött már ez az új teremtés emberi nemünk történetében! Úgy tetszik nekem — Kedves Testvéreim! — hogy ma is egy ilyen új, vajúdó világgal állunk szemközt. Úton-útfélen tapasztaljuk, hogy különös megjegyzésekre ad alkalmat korunkban az ifjú nemzedék magatartása, akik nem mindig értenek egyet az öregek tanácsával. Azt mondják, hogy ez egészen különleges dolog; elüt mindattól, amit eleddig egyik nemzedék a másikkal szemben tanúsított. Mi az oka ennek? Mi van az ifjúsággal? De mi van velünk, öregekkel? akik hozzájuk képest mégis csak konzervatívok vagyunk... Nem vesszük-e észre, hogy a régi határkövek mindenütt eltolódtak? Nem hallunk-e itt is, ott is feltűnően disszonáns hangokat a zenében, amely pedig tulajdonképpen lelke volna az örök harmóniának? Nem látunk-e a képtárakban és műtermekben olyan nyers világításba helyezett képeket, hogy alig tudjuk kivenni, hogy mit is ábrázolnak, nem-hogy lelki gyönyörűséget nyújtanának? Nem olvasunk-e manapság olyan költeményeket, amelyek találós kérdés módjára talán izgatnak, de nem érdekelnek bennünket? Nem vesszük-e észre azt a hangos kiáltást, amely ebben a fenekeetlen zűrzavarban fölcsendül, ott kopog a mi ablakunkon, ott motoszkál a saját szívünknek ajtaján és meghallgattatásra vár, és bebocsáttatást kér? Ezek az idegenszerű hangok külön-külön és együttesen mind csak azt mondják, azt sürgetik: „*Oh, adjátok meg a mi mindennapi kenyerünket! Oh, adjátok nekünk az életnek kenyerét!*“ Úgyis olyan sokáig kelle az asz-

talról lehullott morzsákon tengődnünk. Most hát végre, adjatok nekünk valamit, ami bennünket teljesen kielégít, amiből jól és becsülettel megélhetünk. Miután elszenvedtük a háborúságoknak nagy tusakodását, adjatok nekünk igaz világosságot, a szívnek és léleknek diadalmas világát, hogy ne kelljen tovább a kietlenben céltalanul bolyonganunk. Hogy így a letűnt időkre való emlékezés egy fenséges célkitűzés legyen s szolgálja teljes mértékben egy új korszak előkészítésének és kiegyenlítődéésének szent ügyét a mi gyülekezeteinkben.

Unitárius egyházunk mai fejlődéséhez képest a korábbi emberöltők igehirdetése talán orthodox és elavult egy s más tekintetben. A mi hitelődeink nem sokat értettek a kérdések lélektani elemzéséhez. De egy dologban bizonyára vetekedhetnek velünk, sőt felül is múlnak bennünket. És ez nem más, mint az ügy iránt való törhetetlen ragaszkodás, hősie kitartás és türelem a háborúságok közepette, amikor hitükért ócsárolták és lenézték őket s bezárták előttük a Tudomány fölszentelt csarnokának kapuit.

Tisztelet adassék önekiek, akik „*jobban és többet építettek*“, mint ahogy azt valaki is álmodni merte volna. Porladó szívvel és hamvadó ajakkal is beszélnek mihozzánk. Vezetnek és irányítanak. Bízgatnak és bátorítanak, hogy legyünk mi is hívek önmagunkhoz s becsüljük meg életünkben és hivatásunkban, hitünkben és reménységünkben s a csodatévő szeretet munkáiban az Isten fiainak szent örökségét. Ámen.